

TÜRK KÜTÜPHANELERİNİN GELİŞMESİNİ KONTROL EDEN ŞARTLAR *

Prof. Dr. Carl M. WHITE

Türkiye'nin yalnız geçmiş yıllardaki kütüphanecilik çalışmalarından değil ve fakat zamanımızda kütüphanecilik alanında vuku bulmuş ve bulmakta olan gelişmelerden de cesaret almasını haklı kılacak bir çok sebepler vardır. Millî Eğitim Bakanlığı, oynayabileceği rolün önemini müdrük olarak, müstakbel kütüphanecilik politikasının tartışmasında, Bakanlığın içinde ve dışında, kütüphanecilerden faydalanılmasını denemekle işe başlamıştır. Bakanlık, faal bir şekilde kütüphanelerin desteklenmesini ve organizasyonunu ıslah için çeşitli yollar aramakta ve kütüphanelerin verimli hale erişebilmelerine yardım için en pratik çare olarak kabiliyetli personele meslekî fırsatlar yaratmak meselesine karşı ilgi duymaktadır. Bütün bu meseleleri millî siyaset açısından mütalâa ve meslekî insiyatifin önemini kabul ederek, kütüphanecilik önderliğini ifa etme sorumluluğunu Umum Müdürlük mertebesine yükseltmiştir.

Bu gelişmeler daha da geniş bir şekilde anlatılabilir. Türkiye'nin bir Millî Kütüphanesi vardır. Bu kütüphane vasıtasıyla Türkiye, bütün Türkçe neşriyatın bibliyografyasını neşretmekte ve Unesco ile işbirliği sayesinde entelektüel gayretlerin neticelerini bu bibliyografya ile bütün dünyanın istifadesine sunmaktadır. Ayrıca, Millî Kütüphane'nin malik olduğu kütüphane malzemesini fotografla çoğaltma kolaylıklarına Orta Doğunun hiç bir memleketi sahip bulunmamaktadır. Türkiye, halen kütüphanecileri için üniversite eğitimi tanzim etmekteki tecrübe devresini de geçirmiştir. Orta Doğuda hemen hemen ilk olarak düzenlenmiş olan programı halen hürmete şayan ve devamlı bir vaziyette bulunmakta ve Türk nütehassıslar tarafından mütemadiyen desteklenmektedir. Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından tertip edilen bu seri konferanslar da gittikçe artan bir meslek şuuru ve birlikte çalışma için yepyeni bir sorumluluk hissinin varlığını göstermektedir. Bu meslek şuurunun gelişmesi gayet iyi bir alâmettir. Kütüphaneler için daha fazla paraya ihtiyaç olduğunu sık sık uyarız ve bu bir gerçektir. Fakat, kütüphane hareketi sadece para ve diğer maddî şeylerden meydana gelmez. Bu; kitaplar ve kütüphane-

(*) 12 Nisan 1961 tarihinde Türk Kütüphaneciler Derneği adına verilen konferansın metnidir.

ler dâvasına kendini vakfetmiş olgun fikirlerin ve açık kalplerin hareketidir. Kütüphane hareketi, bir grup insanın bir arada hareket etmesi, bir gayeye doğru bir arada ilerlemesidir. Türk kütüphanecilerinin, azamî gayretlerini sarfettikleri ve birbirleriyle ahenkli bir şekilde çalıştıkları takdirde başaramıyacakları bir şey yoktur.

Geçmişte ve bugün vukubulan gelişmelerden bahsetmekten maksadımız, bunlar üzerinde durmak değil, fakat, yarın bizi bekleyen vazife-yi icab eden şekilde ifa edebilmek için, gelişen bir kabiliyeti, hatta diyebilirim ki gittikçe artan bir azmi ifade edebilmek içindir. Bu ödev nedir? Kütüphaneciliğin gelişmesi demek olan bu bitmeyen ödev, bir çok şeyler ihtiva eder: Bunlar büyüyen bir mesleğin çalışma ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere daha kuvvetli bir Türkçe literatürün hazırlanması; kütüphanecilik ilminde daha ileri bir çalışmanın ve araştırmanın organizasyonu ve desteklenmesi, işlerini daha iyi görmeyi, bir çok kütüphane koleksiyonlarını daha mükemmel bir şekilde kataloglamayı, okuyuculara kütüphanenin kullanılmasında yardım edecek daha mükemmel bir referans servisini temin etmeği ve bu neticelere erişmek için ne şekilde çalıştırılması icab ettiğini öğrenmek isteyen kabiliyetli kütüphaneciler için bu çeşit bir eğitimin sağlanması, v.s. dir. Fakat nasıl ki bir binanın plânını çizerken binayı bir bütün olarak ele almak, odaları teker teker ele almaktan daha iyi netice verirse, aynı şekilde, bir kütüphane hareketi için bir plân çizerken de dikkat ve itina bekleyen bir çok belirli problemler serisini içine alacak şekilde geniş bir görüşle işe başlamak en iyi yoldur. Bu geniş mânada, kütüphane hareketini ilerletmek, başka herhangi bir memleketteki ile hemen hemen aynıdır: Bu işi yapmak üzere kâfi miktarda birinci sınıf kabiliyetli kimseleri toplamak ve yetiştirmek, ve bu iş için şartların bu kimselerin aleyhine olmasından ziyade lehlerine olmasını temin etmek gerekir. Köylünün, iş araçları olmadan ve uygun hava şartlarından yardım görmeden iyi mahsul almasını bekleyemezsiniz; ne kadar muktedir olursa olsun toprak, yağmur, saban ve öküze ihtiyacı olacaktır.

Önemi olan herhangi bir teşebbüsün yapılmasında güvenilebilecek iyi yetişmiş kimselerin çabuk temin edilmesindeki isabete kalben inanmış bir kimse için, kütüphanecilerin seçilmesini ve yetiştirilmesini mükemmelleştirmeye yardım edecek bir kaç nokta üzerinde durmadan geçilemez. Her ne kadar Türkiye'de bu konuda övünülebilir bir ilerleme mevcutsa da, madalyonun öbür tarafına da bakmamız yerinde olur. Yani, kütüphanecilere işlerinde hâkim olan ve onları çevreleyen şartlara. Bu konferansın esasını teşkil eden tez şudur: Türkiye kuvvetli bir kü-

tüphanecilerden azamî şekilde faydalanılacaksa kendilerini çevreleyen şartların, aleyhine olmaktan ziyade, leyhlerine olacak şekilde düzenlenmesi için çok şey yapılmağa ihtiyaç vardır.

Hükûmetin bir tarifi de, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan kimselerin iradeleri üzerinde icra edilen kontroldür. Modern demokratik hükûmetler sadece sınırları içinde sulh ve sükûneti muhafaza için gayret sarfetmekle yetinmeyip milleti idare etmek sorumluluğundan başka sorumluluklar da kabul ederler; yani, halkla beraber çalışarak halk için yapılması gerekli çeşitli hizmetleri de idare ederler. Hükûmetin eski hizmetleri; millî savunma, asayişin korunması, su işlerinin yürütülmesi, ve sağlık işlerini kapsamaktaydı. Yeni hizmetlerse, eğitim, iyi yollar, hastanelerin bakımı, sosyal sigorta ve kütüphanecilik hizmetlerini kapsamaktadır. Bu geniş hudutlar içindeki hükûmet, büyük veya küçük bir cemiyetin çalışmalarını, amme menfaati için, kontrol eden bir idare şekli veya sistemidir, şeklinde tarif edilebilir. «Âmme İdaresi» manasını hükûmetin bu kavramından alır; âmme idaresi, müşterek çalışma suretile halkın özel emellerini gerçekleştirme ilim ve sanatıdır. (Herneka- dar bütün dünyaya şâmil değilse de, dinî emeller umumiyetle devlet tarafından idare edilecek işler olarak ele alınmaz.) Devlet kavramındaki bu gelişme, Hükûmet'in Devletden daha geniş olan ve kütüphanecilik gibi müesseselerin çalışmasına imkân verecek idarenin sosyal yapısına işaret etmek üzere kullanılmasına yol açmıştır. Böylece, meselâ üniversite kütüphanesinin idaresinden (government) veya halk kütüphanesinin idaresinden bahsedebiliriz. Böyle yapmakla, kütüphanenin dahili çalışmalarının idaresini değil ve fakat kütüphanecilik faaliyetine ve personeline hâkim olan ve ancak en yüksek otorite tarafından değiştirilebilen çok daha ulvî bir idareyi kastediyoruz.

Administration (idare) 19 uncu asrın sonuna kadar gayet az tetkik edilmiş olan karışık bir olaydır. O zamandan beri çok gelişmiştir. Bu tetkiklerin neticeleri, bizi, üzerinde çalışılmakta olan bu konuya önemli tesiri olan üç hususla karşı karşıya bırakır.

Birincisi, administration (idare) prensipleri insan gücünün bir alanından diğer alanına pek az değişir; askerlik ilminde, eğitimde, iş alanında, ve hükûmetde aynı meharet ve tekniği ihata eder. Bu zaman süresince modern hükûmet, yukarıda belirtilen ana hatlar üzerinde gelişmiştir.

İkincisi, iyi kontrol ve iyi idare eskiden inanıldığından çok daha fazla birbirine benzemektedir.

Üçüncüsü, sosyal ilim araştırmaları yolu ile idarî işlemin unsurlarını daha iyi anlamaktayız. Meselâ, bir hükûmetin bir şehir halkına kifayetli su tesisatı temin etme sorumluluğunu üzerine aldığı farzedelim. Bu sorumluluğu yerine getirme ameliyesi aşağıda gösterilen yedi işlem-den teşekkül eder.

1 — Ne yapılması ve ne şekilde yapılması gerektiğinin *plânlanması*,

2 — Üzerinde karara varılmış plânları başarmak için *gayretlerin organizasyonu*,

3 — İşi görmek üzere uygun bir *personeli* bir araya getirmek ve yetiştirmek,

4 — Teşebbüsün içine aldığı bütün faaliyeti *idare etmek*,

5 — İşi idare etmeğe, terakkiyi kıymetlendirmeye ve başarısızlık başgösterdiği takdirde ıslah tedbirleri almağa yardım edecek *kontrol*'ün tesisi,

6 — Müessir işbirliği için gerekli bilginin başarı sorumluluğunu paylaşan kimselere *rapor* edilmesi,

7 — *Bütçe* ile ilgili hertürlü problemin ele alınması.

Bu, bir değişiklikle, Amme İdaresi konusunda bir otorite olan Luther Gulick tarafından yapılmış idarî işlemin analizini takip eder. Bu analizin pratik manâsı şudur: su tesisatını Devletin veya Belediyenin bir sorumluluğu olarak kabul eden bir kanun yapılabilir. Hattâ, bu işi görmek üzere, muktedir ve eğitim görmüş kimseler de işbaşına getirilebilir, fakat plânlama, organizasyon ve saire gibi idarî işlerin bütün unsurlarına çok büyük bir dikkat gösterilmediği takdirde, bu kimseler; ödevlerini başarma arzularında engelle karşılaşabilirler.

Kütüphane işlerini de aynı açıdan mütalâa edelim: Sağlam âmme idaresi prensiplerini bu işe tatbik etmekte ne dereceye kadar ilerlemişiz? Cevap, kısaca, şu şekilde belirir: kütüphane hizmetinin bir halk sorumluluğu olarak kabul edilmesi nisbeten yenidir, bu sebepten dolayı kütüphaneler için yüksek seviyede bir plânlamadan, finanse edilmiş metodlarına ve kütüphane bütçelerinin idaresine kadar— sorumluluğun işleniş şekli ıslah edilebilir.

Bu konuşmanın geri kalan kısmı bir cemiyetin kütüphanelerini ne

şekilde idare etmesi gerektiği problemini ele alacaktır ve bu mecburen taslak şeklinde olacaktır, fakat amme idaresi bakımından ihmal edilmiş bir saha meydana çıkardığı ve Türkiyede, iyi idare (government) ve iyi kütüphane hizmetinin her ikisile de ilgili bir çok düşünür kimsenin üzerinde tartışılabileceği meseleleri meydana koyduğu takdirde maksadına hizmet etmiş olacaktır.

Yetişen zekâları kitaplarla beslemiyen milletler hüsrana mahkûmdurlar.

OUÏDUS

Günümüzün gerçek üniversitesi, bir kitap koleksiyonudur.

THOMAS CARLYLE

Kütüphane kurmak bir şeye iman etmek kadar mukaddes bir iş, ibadet kadar ilâhi bir harekettir.

VICTOR HUGO

[yi kütüphaneciler, iyi öğretmenler gibi, bugünün dünyasının temel unsurlarından biridirler.

Kütüphanecilik, zekâ mahsulü olan çalışmaların bir araya gelmiş gücü le ilgilidir; içinde bulunduğumuz medeniyet ise, bu güce, mamiferlerin atardamarların) kalb vuruşuna muhtaç oldukları derecede ihtiyaç duymaktadır.

CARL M. WHITE

PLÂNLAMA

Bir Kütüphane Millî Plânlama Komisyonunun kurulması, hükûmetin en yüksek seviyelerinde kütüphane plânlamasının önemine karşı canlı ilgiyi göstermektedir. Kütüphane gelişmesini ilerletmek için gerekli millî plânlama çeşitlerinden ikisi üzerine dikkatinizi çekeceğim. Bunlardan birincisi, iyi düşünülmüş standartların kabul edilmesidir. Bir otorite, plânlamayı, bir gayeyi başarmak üzere en mükemmel hareket hattını evvelden seçme işlemidir, şeklinde tarif eder. Kütüphane standartlarının normal olarak meşgul olduğu noktalar: kütüphanelerin maksatları nelerdir ve başarmaya çalışacakları belli başlı sonuçlar neler olmalıdır; ne şekilde idare edilmelidir ve iç idareleri nasıl olmalıdır; birinci sınıf niteliği olan koleksiyonlar için specificationlar, bütçe, personel, fizikî kolaylıklar ve gelişmeler ne şekilde ayarlanmalıdır? gibi hususlardır. Gaye, çevreye (ve millete) iyi kütüphane hizmeti temin etmektir ve bir takım halinde standartların tesbitinden maksat, bu gayeye ulaşmak için en mükemmel hareket hattını belirtmektir. İtina ile hazırlanmış millî standartlar bir çok menfaatler temin eder. İngilizce bir terim olan Standard insanların harplerde uğruna savaştıkları, sancak veya diğer armalar manasında kullanılan eski bir kelimedir. Millî standartlar bize etrafında toplanabileceğimiz esaslar verirler, ve böylece bir birimizi destekleyerek, savaşı kazanmamız mümkün olur. Saniyen, millî standartlar bizi yetiştirir; mükemmel kütüphane hizmetinin ne olduğunu izah eder. Standartların hazırlanmasına yardım etmiş olan herkesir ilâve edeceği bir üçüncü fayda daha vardır ki, o da, şahsi gelişme için uyandırıcılık vasfıdır. Bu güç bir iş olmakla beraber kendi kendini mükâfatlandırır.

Millî plânlamanın diğer bir çeşidi de, kütüphane faaliyetini, bir birile ilgili olan veya müessir bir şekilde ilgilendirebilecek olan bütün diğer faaliyetlerle koordine etmek için gereken plânlamadır. Biz bazar bürokrat (masa adamı) ile devlet adamını birbirinden ayırdetmek için bürokratın bürosundan ayrılmayan ve diğer bakanlıklarda veya kend bakanlığının öbür bölümlerinde cereyan eden şeylerin sorumluluğunu kabul etmeyen bir kimse olduğunu, buna mukabil devlet adamının parlak bir başarıya erişmek için bir çok kaynaklardan gelen katkıları birleştirme hususunda muktedir bir kimse olduğunu söyleriz. Gaye mükemmel bir zamana gelmiş bulunuyoruz; zira, Türkiye, zirai hizmeti büyütülmesine, toprağın korunmasına, çalışmanın organize edilmesine

halkın ve cumhuriyetin refahını arttırmak için sair faaliyetlerin düzenlenmesine başlamaktadır. İçimizdeki devlet adamının, bütün bu faaliyetlerde kütüphanelerin oynayacağı rolü düşünmesi için en müsait fırsattır. Bizim tarihi rolümüz lüzumlu malzemeyi temin etmek ve bunların kullanılmasını teşvik etmektedir.

Bu yeni bir çalışma yolu hatıra getirmektedir: Millî Eğitim Bakanlığının, halkın günlük hayatı ile ilgili, konular üzerinde basit dille yazılmış ve cazip bir şekilde basılmış okuma malzemesinin hazırlanmasındaki öncü çabasıdır. Şimdiye kadar, bu sahada meydana getirilmiş malzeme, askerlerin (yani yetişkinlerin) eğitimi ihtiyaçlarına inhisar etmiştir. Fakat içimizdeki devlet adamı neden bunu bir tek gruba inhisar ettireneli diye soracaktır. Kütüphaneler bütün millet için iyi kitaplara ve ilhassa halkın anlayabileceği lisanda yazılmış kitaplara muhtaçtır. Hukuk teorisi üzerinde ihtisasî mahiyetteki bir eseri karıştırmaya gönüllü olacak kadar okumaya karşı açlık duyan bir köylüyü benim gibi gören bir kimse, halka zevkle hazmedebilecekleri entelektüel ve manevi yeneği temin etmek için bu inkilâba katılmağa hazır olacaktır.

Şimdi plânlamanın çeşitlerini bir yana bırakarak, plânlamanın akıllı ve iyi bir şekilde ele alınması için etraflıca incelenmesi gereken tarımsık bir işlem olduğuna işaret edelim. Plânlama çeşitleri hakkındaki literatür burada hülâsa edilemeyecek kadar geniştir ve o derece mükemmeldir ki belki de buna hiç lüzum yoktur. Bu konuya tahsis edilmiş geri kalan zamanın modern plânlama tekniğinin bir tek detayı üzerinde sarf edilmesinin yerinde olacağını zannediyorum. Bu detay, üzerinde karar verdiğimiz plân veya plânların bu kararların dayandığı bilgiden daha iyi olmadığı müşahedesi ile kuvvetle belirtilebilir.

Bu insan hayatında oldukça geç kalmış bir buluştur. Binlerce sene boyunca kararlarımızın büyük bir kısmı, başkalarının tetkik edilmiş düşünceleri ile hattâ kapris ve kuvvetli his ve tahminleriyle desteklenen şahsi müşahedelerimize dayanmıştır. Çok zaman önce tarihin meşhur generalleri, harpte zafer veya yenilme arasındaki farkın, çoğu zaman düşman hakkında çok evvelden sağlam malûmat elde edebilme istinat ettiğini fark etmişlerdir. Bunu takiben iş adamları rakiplerinden veya halktan evvel iyi enformasyona (haberleşmeye) sahip olmanın kendilerine bir hayli menfaat sağladığını farkettiler. Bunun ilk örneklerinden biri tüccarların prensi olan Rothschild'in oldukça kârlı hareket tarzıdır. Rothschild Waterloo harbinin sonucunu Pariste herkesin evvel öğrenebilmek için hayli külfete katlanmış nihayet Napolyonun zağlubiyeti haberini posta güvercinleri vasıtasile çabucak almıştır.

Geniş mikyastaki teşebbüsler zamanla çoğaldıklarında, aşikâr bir şekilde anlaşılmıştır ki, bu organizasyondaki merdivenin alt basamaklarındaki kimselerin gayretlerinin başarılı olması o kadar yüksek evsaf- ta bir plânlamaya bağlıdır ki bu katiyet bir kimsenin tecrübe ve şahsi müşahedelerine dayanılarak kazanılamaz. İçinde bulunduğumuz yüzyıl boyunca, bu temayül gittikçe çoğalmış ve sonuç olarak, hükümet işle- rinde, eğitimde, iş ve endüstri alanındaki plânlamada kullanılmak üzere bir çok masrafa katlanılarak bilgi toplanması standart bir hale gelmiş- tir. Hernekadar metodlar değişmişse de, yine bunların hepsine, yukarda bahsettiğimiz askerî haber alma yollarının veya Paristen Waterloo'ya uçan posta güvercininin neslinden olarak bakılabilir.

Yüksek seviyedeki liderler tarafından tatbik edildiği takdirde, mer- divenin alçak veya yüksek basamaklarındaki kütüphanecilere işlerini başarmalarına yardım edecek üç metod aşağıda gösterilmiştir.

Birincisi, kütüphaneciler ve onlara tesir eden şartlar hakkındaki önemli vakıaların sistematik bir şekilde toplanması ve zaman zaman basılması hususunda bir politikanın kurulmasıdır. Bu iş, Türk Kütüpha- neciler Derneği veya Milli Eğitim Bakanlığının Kütüphaneler Bölümü vasıtasile kütüphanecilerin bizzat kendileri tarafından yapılabilir. Belki Başbakanlığa bağlı (İstatistik Umum Müdürlüğü) nün ödevleri arasına da girebilir. Her halükârda, insanlığın uzun tecrübeleri fena şekilde malûmat sahibi olmanın zararlarını o kadar ısrarla belirtmiştir ki, kü- tüphanecilerin bu ihmale uğramış sorumluluğa büyük bir itina gös- terilmesini teşvik etmeleri elzemdir.

İkinci bir metod, belirli meseleleri aydınlatma için araştırmanın kullanılmasıdır. Meselâ bir Fakültenin kütüphaneleri için gelecekte kul- lanılacak plânlar yapmayı arzu ettiğini farzedelim. Umumiyetle takip edilen bir hareket tarzı, şahsî müşahedelerimizi şahsî düşüncelerimizle bir araya getirmektir. Bunu yaparken de bu metodun, çoğu zaman iste- miyerek cehaletimizle bilgimizi bir arada toplayan güvenilmez bir me- tod olduğunu hatırlamayız. Meselâ, hiç bir kimse Fakülte kütüphaneleri için ne kadar metre küp alana ihtiyaç olduğunu bilmeyebilir vey- gelecekte on ilâ yirmi sene arasında daha ne kadar alana ihtiyaç olacağı- nı veya bu şekilde varılan yekûnun, bu maksatla düşünülmüş bir bin- yaptırıldığı ve zaten mevcut olan sahanın kütüphane dışında kalan iş- lerde kullanılmak üzere boşaltıldığı takdirde ihtiyaçtan fazla olup ol- mayacağını tahmin edemeyebilir. Aynı şekilde, hiç bir kimse, yarıyarı profesyonel kütüphaneciler ve meslekten olmıyan memurlardan müte- şekkil bir personel masrafı ile, asıl ilgileri kendi konuları üzerine to- p-

lanmış Asistanları kullanmanın masrafının ne şekilde mukayese edilmesi lâzım geldiğini bilmeyebilir. Bütün bu hususlar hattâ bütçe görüşmelerinin idaresinde dahi faydalı olabilir, ve gayet az bir masrafla elde edilebilir. Tecrübeler böyle masrafların plânlamanın ustaca yapılmasındaki müsbet paylarını göstermiştir.

Üçüncüsü, hayalen yapılan denemelerdir. Kütüphaneler Milli Komisyonu, gelecek için planlar hazırlama ödevi üzerinde durdukça Haik Kütüphaneleri Örnek Projesi (Ön proje) hususundaki ilgi de gitgide artmaktadır. Durum şu şekildedir : Kütüphaneciler, halk kütüphanelerinin Türk hayatına mükemmel bir katkıya olacağına inanmışlardır ve bu inançları da dünyanın başka bölgelerindeki tecrübelerle dayanmaktadır. Bununla beraber, hangi memlekette olursa olsun, herhangi bir yeni sahada gelişmeye engel olan ataletle karşılıklı yadırlar. Yüksek evsafa kütüphane hizmetini derhal ve mütesaviyen bütün memlekette yaymak için kâfi derecede para mevcut değildir. Üstelik, kütüphaneciler dahil bütün halk bu kadar büyük çapta bir şey için hazır değildirler. Yolumuzu yoklaya yokaya ilerlemek daha doğrudur. Bu şartlar altında, bilgi toplanması kâfi değildir. Aşağıdaki sonuçların sorumluluğunu üzerine alacak, iyi düşünülmüş, yeter derecede desteklenen ve parlak bir şekilde idare edilen öncü bir kütüphane programına ihtiyacımız vardır.

Büyük bir halk kütlelerini yetiştirecek, metodları mükemmelleştirecek ve bunlara öncülük ederek Hükümete hizmet etmek,

Halen erişebileceklerinin üstünde daha iyi kültürel fırsatlara karşı bir ihtiyaç olduğunu ve bunun eğitimin bütün derecelerinde ortalama zekâsı olan insanların bir vasfı bulunduğunu raporlarla ve deneme ile tesbit etmek,

Halk kütüphanesinin halkın hayatını zenginleştirmek ve aydınlanmasını denemek,

Hükümet memurları, kütüphaneciler, kütüphanecilik ilmi öğrencileri, şairler, yazarlar ve halkın diğer mümessilleri için Türk toprakları üzerinde iyi bir şekilde çalışan halk kütüphanesinin müşahhas bir örneğini temin etmek,

Bu şekilde bir teşebbüsün isabeti ve haklılığı, asgari masrafla, ilerle geniş çaptaki bir plânlamada kullanılacak denemiş tecrübeleri emin edeceği vakasında mündemictir. Küçük çapta ihtiyatla yapılan denemelerin masrafı böyle denemiş tecrübeler olmadan yapılan şuursuz denemelerin masrafından çok daha azdır.

Şimdiye kadar söylenen şeylerin hepsindeki muhakeme şudur : Burada bahis konusu edilen bu çeşit bir millî plânlamayı teşvik etmek,

ve metodları kullanmak, amme idaresinin sorumluluklarından bir tanesidir. Bu sorumluluk gayrihtiyari ihmal edildiği takdirde, bundan halk, kütüphaneciler veya ilgili herkes, birarada zarar görür.

Bu nokta, meselâ bir Ankara üniversitesi meydana getirmek için hazırlıklar yaptığımızı farzederek daha iyi belirtilebilir. Bu ödev bizi, diğer şeyler meyanında, geleceği görerek meselâ 1980 ve daha sonrası için bilginler ve öğrenciler için yüksek evafta kütüphanecilik hizmetinin ne şekilde temin edileceğini tahmin etmeğe mecbur eder. Bunun en iyi şekilde nasıl yapılacağına karar vermek için bir çok hakikatlerin nazarı itibare alınması gerekmektedir. İlk önce, münferit kitapların gitgide daha pahalılaştığı malumdur ve büyük üniversiteler bilginlere ve öğrencilere gelecekteki verimli çalışmalar için lüzumlu olan ve insanlığın entelektüel çalışmasının muhassalasına erişebilmelerini temin için hâlen bir ilâ beş milyon cilt kitabı saklamayı lüzumlu bulmaktadırlar. Halen basılmış olan bu malzemenin masrafı hayret edilecek bir yekûna baliğ olmaktadır. Fakat sadece bununla da bitmez. Bir kütüphane yeni kitapları da almalıdır ve miktarı her an artmakta olan yeni neşredilen kitaplar bir üniversite kütüphanesinin idame masraflarını daha da artırır: Bazı kütüphaneler her sene, Atatürk Bulvarı boyunca yanyana sıralandıkları takdirde iki ilâ beş kilometrelik bir raf silsilesini kaplayacak miktarda kitap ilâve etmektedirler. Üçüncü olarak, yer pahalı bir şeydir ve bu sebepten ötürü daha az kullanılan kitaplar için hususi surlarda yapılmış ve kitapları toplu bir şekilde depo etmeğe elverişli büyük rafların kullanılması zaruridir. Dördüncü olarak, iyi bir şekilde aydınlatılmış okuma odası olacak geniş bir sahaya ihtiyaç vardır, fakat bu sahanın genişliği dikkatli bir şekilde tahmin edilmeli ve koleksiyonların ve okuma odalarının lüzumsuz şekilde dağıtılması, gerek sahanın en iyi şekilde kullanılmasına yardım etmek, gerekse kütüphanenin uygun saatlerde açık tutulmasını sağlamak için gerekli personel adedinin lüzumsuz yere çoğaltılmasını önlemek üzere, bertaraf edilmelidir. Beşincisi, ilim genişledikçe ve ihtisaslar çoğaldıkça konular arasındaki hudutlar daha az belirli bir hale gelmektedir; ilmi çalışmalar mütemedi yen ananevi hudutları aşarak diğer sahalara geçmektedir.

Üniversitemize iyi bir şekilde hizmet edecek bir kütüphanenin, her adımda ekonomi yapmağa gayret etsek dahi gayet geniş olacağını müshahede etmek için daha ileriye gitmeğe lüzum yoktur. Asgari masraflı azami hizmetin, aynı veya benzer kütüphane malzemesini paylaşacak olan bilginleri aynı kütüphaneyi kullanacak şekilde biraraya getirmekle elde edilebileceğini tecrübeler göstermiştir. Malzemenin, sahasının, per-

sonelin çiftler çiftler olmasını önleyerek yapacakları tasarrufla koleksiyonları ve hizmet programını zenginleştirebilirler.

Ankara üniversitesi plânlandığı zaman bütün bu mülâhazaları nazarı itibara almak muhtemelen imkânsızdır. Fakülteler coğrafik bakımdan dağıtılmışlardır. Aynı yerdeki iki fakülte dahi aynı kütüphane binasını kullanmamaktadır ve bazı fakültelerde kolaylıklar daha da dağılmıştır. Yapılan tetkikler böyle dağılmaların bir taraftan masrafları çoğalttığını ve diğer taraftan hizmet evsafını düşürdüğünü göstermiştir. Netice olarak, 1980 den çok evvel, bir çok kimseyi halen rahatsız etmeyen ve fakat bazı kimselere endişe veren bir çıkmaz görebiliriz. O da şudur: halk, bu kütüphane kolaylıklarının dağılması sebebiyle artan esas masrafları ve işletme masraflarını ödemeğe devam etmeli veya bilginler ve öğrenciler aksi takdirde erişebilecekleri kütüphane hizmetinden çok daha aşağı derecede bir kütüphane hizmeti ile iktifa etmelidirler. Bir ara dağılmış bulunan bazı üniversiteler yeni bir merkezi bina yaparak işe baştan başlamağa karar vermişlerdir. Bağdat üniversitesi en yakın bir misaldir. Sebep, daha büyük bir birliğin, daha kolay komünikasyonun, merkezi kolaylıklardan daha fazla faydalanmanın ve senelik işletme masraflarının azalmasının bu değişiklik için lüzumlu masrafı çıkartacak miktarda olmasıdır. Buna rağmen, temayül daha ziyade, vaktile dağıtılmış bir üniversitenin o plâna uygun olarak yaşaması merkezdendir. Kütüphane hizmetinin parçalanması en önemli engellerden biridir fakat yeni yapılacak plânlar, yeni bir bina inşa etmek için lüzumlu olandan çok daha az masrafla, bu engelleri kısmen yok edebilir.

KÜTÜPHANELERE HAKİM OLAN KONTROL SİSTEMİ

Burada dikkat kitap kayıplarından dolayı kütüphaneciyi şahsen sorumlu tutan kanun üzerinde toplanmıştır. Fakat kütüphaneciler ve amne idarecileri biraraya gelerek, yazılmış kanunlar ve yazılmamış ananelerin kütüphaneler üzerinde tesis ettiği bütün kontrol sistemini tetkik ettikleri takdirde faydalı bir hizmet yapmış olacaklardır. Yalnız bu kanunun faydalarını belirtirken aşağıda gösterilen şu dört ayrı noktayı göz önünde tutmak iyi olur :

1. *Kitapların korunmasının bir profesyonel ehliyet ölçüsü olması.*

Kütüphaneci, kitapların kıymetini ve kaybolma risklerini bilen bir nütehassıs olarak onların korunması için her türlü mantıki tedbiri plânlamaktan sorumludur. Lüzumlu korumanın kesin şekli bir dereceye ka-

dar hizmet edilen çevreye bağlıdır. Halkın çocukluktan beri kendi kendini disipline ve başkalarının haklarına hürmet etmeğe alıştığı çevrelerde okuyucuların doğrudan doğruya raflardaki kitaplara müracaat etmesine müsaade edilebilir. Diğer cemiyetler, lüzumsuz kitap kayıplarını göze almadan, böyle bir sorumluluğu üzerine almağa henüz hazır değildirler. Kütüphaneci, bu hususta kendi hükmünü verilecek durumda olmalıdır ve kütüphaneci çevrenin diğer liderleri, kütüphaneden çok fazla kitap kaybını önleyecek şekilde halkı kendilerini zabt etmeğe alıştıramadıkları takdirde, kitapların ancak bir memur refakatinde bakılmasına müsaade edilmelidir.

Kararını verirken kütüphaneci, çok kıymetli, nadir ve yerine konamıyacak malzemenin kaybolmasına ve hasara uğramasına karşı hususi tedbirler almalıdır. Bu çeşit malzemenin gerek kazaen gerekse kasten kaybolması bugün ve gelecekte kütüphaneciler ve diğer okuyucular için öyle bir güçlük meydana getirir ki, her türlü lüzumlu tedbiri alarak tehlikeyi asgariye indirmek yapılacak en mantıki harekettir.

Kütüphane kitaplarının kullanılmasına hakim olan idarî nizamların ve müessir fiziki korunmanın tertiplenmesi profesyonel ehliyetin ölçülerinden biri olduğuna göre, bütün bu izahat bir kimsenin bu ödevi görmesine devam etmesi mi yoksa kütüphanede başka bir işle ödevlendirilmesi mi gerektiğini gösterir.

2. *Kütüphanecinin umuma ait malların korunmasında polis ve adli makamlar ile işbirliği yapma sorumluluğu.* İyi bir idare, kütüphanecinin izni olmadan kütüphaneden kitap alınmasını kanun tarafından cezalandırılması gereken bir suç olarak kabul eder. Kütüphanelerin korunması için konulmuş olan nizamlar ihlâl edildiği takdirde, suçluyu bulmak ve kanunun tayin ettiği şekilde adaleti yerine getirmek, normal olarak kanunları tatbik etmekle vazifeli memurların ödevidir. Bütün bu konuşma boyunca ifade edildiği veçhile kütüphaneci, âmme idaresinin sağlam prensiplerinin tatbik edilmesinden aynı şekilde kütüphanelerin idaresinden sorumludur; ve buna kütüphaneye ait malzemenin korunması için sağlam kanunların yapılmasına gayret etmek de dahildir. Kütüphane kitaplarını kanunsuz olarak almakla suçlu kimseleri tevkif etmek ve kanunî takipte bulunmakta da tam bir işbirliği yapmalıdır ve hiç bir kütüphaneci tanımıyorumki böyle bir işbirliğini yapmamazlık etmesin.

Bütün bu şeyleri yerine getiren bir kütüphaneci, kütüphanelerin idaresinde zayıf kanunî kaideden veya kanunu tatbik etmekle vazifeli memurların ihmal veya lâkaydisinden dolayı şahsen sorumlu tutulmamalıdır.

3. *Scrumluluğun yanlış kimseye yüklenmesi.* Bu vecibelerin ifa edilmesi mesleki bakımdan bir uygunluk ölçüsü olduğuna göre, kütüphaneci bunları yerine getiremediği takdirde hal ve şarta göre vazifesinden uzaklaştırılabilir veya vazifesini ihmalden dolayı hakkında takibat açılabilir. Buna mukabil, ehliyetli kütüphanecilerin yaptıkları gibi, bu mükellefiyetleri ifa ederse, bir kitabın gayrikanunî şekilde alınmasından ötürü kendisini kanunî şekilde cezalandırma âdeti iki bakımdan haksızdır.

Birkere, bu, hırsızın suçunu masum bir kimseye yükler. Bu, Doğuda veya Batıda hiç bir ahlâk kaidesinin affedemeyeceği bir haksızlıktır. Böylece, bu âdet, ahlâk zaviyesinden müdafaa edilemeyecek bir temele dayanır.

İkinci olarak, halk tarafından paylaşılması icabeden iyi idare sorumluluğunu bir tek kimseye yüklemektir. Bu, insanların hususi kütüphanelere ve şahsen sorumlu hususî muhafızlara güvendiği eski zamanlardan bugüne gelmiş bir adettir. Halbuki biz şimdi çok kütüphanenin bir amme hizmeti olarak çalıştığı bir devirde yaşamaktayız ve burada ahis konusu ettiğimiz de bunlardır. Amme idarecisinin bu veya başka bir amme hizmetini organize etme ödevi, umuma ait malları olduğu karar memurları da koruyan kifayetli kanunî ve idarî kontrolü sağlayınca kadar bitmiş sayılmaz. Hâlihazır kanun kütüphaneciye gayritabiî bir sorumluluk vermekte, hükümet zaviyesinden zayıf bir hal çaresi teşkil etmektedir ve mukayese edilebilecek diğer amme hizmetlerinin idare ile aralarında bilinen pek az benzerlik vardır.

4. *Amme hizmetlerinin işletmesinde göze alınacak riskler.* İtün dünyada Belediyeler umumî parkların mevcudiyetinden dolayı muayyen bir zarara uğrarlar. Meselâ, tecrübeyle sabittir ki, elektrik kablolarının muayyen bir kısmı, eskimeden dolayı değil de küçük çocuklar tarafından kasten kırıldıkları için değiştirilir. Bu, Belediyeleri umumî parklar açmaktan menetmez. Kötü hareketlere karşı her türlü antiki tedbiri ahırlar ve kaçınılamıyan zararları da hizmetin «düşülmüyen giderler» hanesine kaydederler.

Modern kütüphane hizmetine de aynı ışık altında bakılabilir. Kütüphaneciler modern bir kütüphane hizmetile iftihar ederler. Kitapların kaybolmasına mâni olmak için kendilerine düşeni yapacakları muhakkaktır. Kütüphaneciler ve kanunu tatbikle mükellef memurlar vazifelerini yaptıkları zaman sonra, az miktarda kitabın kaybolmasına «düşünülmüyen giderler» olarak bakabilirler.

Bu konuşmada, kütüphanelere iyi idare (government) yönünden te-

mas edilmiştir. Genel olarak işlenen tema, âmme sorumluluğu ifasının, sağlam âmme idare-i prensiplerinin her sahada daha mükemmel şekilde tatbiki sayesinde ıslâh edilebileceğidir. Bu tartışma iyi idarenin (government) iki yönünü ayrı ayrı ele almıştır. Bunlar, organize bir cemiyetin, kütüphaneler için müessir plânlar yapmayı üzerine aldığı ve bunları idare için uygun kontrolleri tesbit ettiği zaman neler yapıldığını ifade için kullanılmıştır. Bu iki yön kabataslak ele alınmış yani geliştirilmemiştir ve iyi kütüphane hizmetine kabili tatbik ve hizmet edilecek iyi idarenin sair unsurları tamamen ihmal edilmiştir. Buna rağmen, ister istemez taslak şeklinde olan bu incelemenin, amme idarecilerini ve kütüphanecileri, bu incelemenin dayandığı işleyiş metodunu daha fazla kullanmaya sevkedecek ilhamı verecek yeterlikte olacağını ümit ederim. Kabiliyetli araştırmacıların yapacakları daha ileri incelemelerin önemli neticeler vereceğini tahmin ederim. Başlangıç mahiyetindeki bu inceleme meselâ kütüphane gelişmesini temin etmek için, hükümet organizasyonunda ve yüksek eğitimin organizasyonunda hâlâ çok esaslı yapılmasına ihtiyaç bulunduğunu ve eğer modern personel idaresini sağlam prensipleri kütüphanelere personel temininde tatbik edilecekse milli memurun nizamnamelerinin tekrar gözden geçirilme zamanı geldiğini; değişik seviyelerdeki kütüphaneleri idare etme ödevi halen iyice anlaşılmamış ve kütüphane idarecilerinin rol ve statülerinin iyice tarif edilmemiş olduğunu; kütüphaneciliğin geliştirilmesi davasını; câri kütüphane faaliyeti ve problemleri üzerinde her sene daha fazla aydınlatıcı bilginin hazırlanması ve yayılması ile daha ilerletilebileceğini, mevcut vergi usulünün, mahalli çevre inisiyatifini teşvik etmek maksadıyla Hükümetten hususî yardım almak için yapılacak aranjmanların, bütçe idaresi ve hesaplarının tetkiki metodlarının analizini ihtiva eden kütüphanelerin halk tarafından finansmanı için etraflı bir incelemenin yapılması gerektiğini telkin edebilir. Bütün bu tahminler daha etraflı bir inceleme ile denenmeye muhtaçtırlar. Buna ihtiyaç vardır çünkü iyi kütüphane hizmeti için iyi idarenin geliştirilmesi ödevi hal önderliğinin en yüksek seviyelerinden lâyük olduğu dikkati görmelidir ve çünkü bütün vicdanlı memurlar bu ödevin daha iyi şekilde nasıl yapılacağını aydınlatacak olan bir incelemeyi memnuniyetle karşılayacaklardır.

Çev : O. ERSOY